

Tomislav Lipljin, *Rječnik varaždinskoga kajkavskog govora (Varaždin 2002)*

Peter Weiss

IZVLEČEK: V predstavljeni knjigi amaterskega slovaropisca Tomislava Lipljina, ki so mu pomagali strokovnjaki, je prikazano hrvaško kajkavsko narečje v Varaždinu. Veliko število (tudi lastnoimenskih) iztočnic (okoli 33.000) z opaznim deležem najsodobnejšega besedja ter dobra usklajenost podatkov v geslih in med njimi uvršča to delo med najpomembnejše dosežke hrvaškega narečnega slovaropisja.

Tomislav Lipljin, Rječnik varaždinskoga kajkavskog govora (Dictionary of the Kajkavian Speech in Varaždin) (Varaždin 2002)

ABSTRACT: The presented book by the amateur lexicographer Tomislav Lipljin was compiled with the help of expert lexicographers and describes the Croatian Kajkavian dialect of Varaždin. An impressive number of entries (about 33,000, including also proper names) and a remarkable share of most recent words, as well as the congruity of information within entries and among them, places this work among the most notable achievements of Croatian dialectal lexicography.

Hrvaško narečno slovaropisje je sorazmerno dobro razvito tudi zato, ker strokovnjaki pomagajo pri nastajanju narečnih slovarjev, ki jih pišejo mnogi ljubitelji in prizadevni poznavalci posameznih govorov, čeprav marsikateri slovar nastane tudi brez pomoči dialektologov ali pa ti pred natisom napišejo samo bolj ali manj upoštevano recenzijo (prim. Weiss 2003, 52–54). Tolikšno število slovarskih del pomaga začetnikom pri sestavljanju slovarjev, saj lahko vzamejo v roke kaj primerljivega, hkrati pa spodbuja tudi čisto zdravo tekmovalnost v prikazovanju besedja. V zadnjih desetletjih so najboljše in s podatki sorazmerno bogati in najbogatejši hrvaški narečni slovarji slovar govora otoka Vrgade (Jurišić 1966, 1973), čakavski leksikon (Hraste – Šimunović 1979), slovar govora Visa (Roki 1997) in slovar govora Gole v spodnjem Podravju (Večenaj – Lončarić 1997). Vrsta se nadaljuje s slovarjem mestnega kajkavskega govora, kot se govori v Varaždinu; napisal ga je Tomislav Lipljin, izšel pa je leta 2002 (pri založbi Garestin v Varaždinu, VII +1284 str.).

V predgovoru (str. I–III) avtor govori o delu za varaždinski slovar (tule si ga ogledujem predvsem kot slovaropisni dosežek), katerega nastajanje je trajalo četr

stoletja. Opisane so za narečne slovarje značilne težave, ki so spremljale nastajanje, recimo z računalnikom, ki ga sprva (seveda) ni bilo; avtor je vendarle dobil nekega starega (na posodo!), ki pa je čez čas (seveda) dokončno odpovedal, in ko je od izdajatelja dobil novega, boljšega, je imel težave z novim programom in prekodiranjem do tedaj vnesenega besedja. Glede na to, da se v predgovoru zahvaljuje varaždinskemu knjigovezu Vladimirju Kaniškemu za listke, na katere je vsaj prvotno pisal slovar, in za karton za izdelavo škatel, si lahko mislimo, da je bil to za pisca slovarja sorazmerno velik prispevek. Narečni slovarji so marsikdaj narejeni s prav majhnimi materialnimi sredstvi, zato je že drobna pomoč lahko tudi neznansko velika moralna spodbuda.

Tomislav Lipljin, rojen leta 1937, je bil v času pisanja slovarja dramski igralec in jezikovni svetovalec (za kajkavščino) v Hrvaškem narodnem gledališču v Varaždinu ter prevajalec dramskih besedil v kajkavščino, npr. Shakespearjevih dram *Mnogo hrupa za nič* in *Hamlet* ter Hoffmannsthalovega *Slehernika*. Besedje svojega, varaždinskega govora je začel zbirati leta 1981, ko je bil kot govorec varaždinske kajkavščine (sam pravi, da se je hrvaškega standardnega jezika začel učiti šele v prvem razredu osnovne šole kot tujega jezika) predviden za delo pri slovarju živih kajkavskih govorov, ki naj bi ga začela izdelovati JAZU kot projekt, vzporeden slovarju knjižne kajkavščine. Z Lipljinom sta od začetka sodelovala dialektološko in slovaropisno podkovana strokovnjaka Mijo Lončarić in Antun Šojat. Ker pa je bil začetni projekt prekinjen, je Lipljin v prostem času začel zbirati varaždinsko besedje, katerega obseg je čedalje bolj naraščal, na koncu pa so pri ureditvi gradiva za knjižno izdajo poleg Mija Lončarića pomagali še Vesna Zečević, Ankica Čilaš, Željko Jozić in Ivana Kurtović. Njihovi posegi so očitni pri dobrih razlagah oz. ustreznica v hrvaškem knjižnem jeziku, pa tudi nasploh pri ureditvi podatkov, ki se skladajo v posameznih geslih in med njimi.

V Varaždinu, ugotavlja avtor slovarja v predgovoru (str. I), se enakovredno govorita dva tipa kajkavskega govora, in sicer starejši tip z manjšim vplivom knjižne hrvaščine in novejši tip z močnejšim vplivom standarda, kar da se dobro vidi v sedanjiku glagola: glagol *popevati* (tule kajkavske oblike nasploh zapisujem poenostavljeno) ima starejši sedanjik *popevlem* in novejšega *popevam*. Ob tem Lipljin pravi: »Odločil sem se [namreč pri zapisovanju v slovar – P. W.] za starejši tip, ker je to tudi moj govor, medtem ko novejši tip zapisujem, vendar pa s pripisom, da je novejši.« Marsikdaj je pojasnilo *novejše* res uporabljeno, npr. v geslu *lan* (»novije za *len*«), vendar pa ga ravno v geslu *popevati* ni, ampak sta sedanjiški obliki ločeni s poševnico. V geslu *pluvati* 'pljuvati' je zaporedje sedanjiških oblik *plujem/pluvlem*, v geslu *poplupati* 'popljuvati' pa *poplujem/poplujem*, tako da iz zaporedja v geslih ne moremo sklepati o starosti posameznih oblik – več nam pove izrecna Lipljinova izjava v predgovoru.

V delu slovarskega uvoda z naslovom Bogatstvo kajkavštine (str. IV–VI) je jezikoslovec Mijo Lončarić orisal obdelavo gesel in izgovor oz. zapis narečnega v slovarju. Zaradi napake, ki jo je povzročila nerodnost pri računalniškem vnosu (prva enota je zapisana in šteta trikrat), je navedenih sedem enot, ki sestavljajo posamezno geslo, čeprav jih je v resnici pet (oz. so vedno vsaj štiri, kot pravilno šteje Lončarić), in sicer tele:

1. iztočnica v osnovni, kanonični obliki,

2. slovnicihna določnica, tj. prva stranska slovarska oblika,
3. druge oblike (če je potrebno),
4. definicija (slovnicihna ali besedna),
5. primer rabe.

Temu je včasih v posebnem razdelku dodan še frazem (v hrvaščini *frazeološki izraz*), kot je npr. v geslu *poldan* »mladi kak rosa v poldan star, vremešan«, zveza (v hrvaščini *sveza*), kot je npr. »stati kak kip *biti nepomičan*« v geslu *stati stojim* (tudi iz teh dveh primerjalnih frazemov se vidi, da ni vedno jasno, kaj je eno in kaj drugo), ali prenesena raba (v hrvaščini *figurativno*), kot je npr. primer »Duša mu je skršena« v geslu *skršiti* 'zlomiti, uničiti'. Učinkovito in gospodarno so predstavljene besedotvorne in oblikotvorne izpeljanke iz narečnih podstavnih besed: *romaŋe* je »gl. im. [glagolska imenica, tj. glagolnik – P. W.] od romati«, *romarica* je »f. [samostalnik ženskega spola – P. W.] od romar«, *ritica* »dem. [deminutiv, manjšalnica – P. W.] od rit«, *ritanja* »augm. [avgmentativ, večalnica – P. W.] od rit« ipd.

Za zapisovanje izgovora je uporabljena fonološka transkripcija, ne fonetična: tako slovar piše *v selo in z tobom*, kar se izgovarja [fselo, stobom], kar je najbrž eno od odstopanj od tradicionalne hrvaške dialektološke transkripcije, na katera je opozorjeno v Lončaričevem spremljevalnem besedilu (str. V). V resnici imamo v iztočnicah in seveda tudi v ponazarjalnih primerih zapisane oblike, kot sta *fsiliti* ali *ftopiti*, medtem ko je v podobnem položaju predložni *v* zapisan kot *v*, npr. *v tork*, čeprav se mora to brati kot [f tork], kar piše v geslu *v*, kar je odvečno razlikovanje. Predloga *v* in *z* ter predponi *v-* in *z-* bi morali biti v tem pogledu vzporedni (namreč pred nezvenečimi soglasniki *f* in *s*), pa niso. – Predlog *z* pred orodniškimi oblikami

N

nákati, **n'áčem** *impf. revati*. N'áčeš k'ak m'agareč.

n'édra, **n'édřer** *f. novije za nádra*; *usp. p'r-sa. Domov'inu v n'édrih n'osim*.

n'éga, **n'égah** *f. njega*. P'oslali su ga na k'učnu n'éggu.

n'éga v. ón. izr. viš ti n'éga tko bi se tome od njega nadao.

n'égof, -ova, -ovo, **n'égovoga** *pron. novije za j'engof*. N'égova bi navěk m'órala b'iti z'ádná. B'oga mu n'égovoga!

N'émac, **N'émcof** *m. novije za N'émec*. 'Ima d'osta N'émcof.

n'émački *adj. novije za n'emški, šv'apski*. Kúpi si n'émačkoga 'auta, pl'eh ti se bu r'ěspal ali mot'or bu d'ělal.

n'ėzin *pron. novije za j'ejni*. Tó j'ė n'ėzino.

n'ihof, -ova, -ovo; **n'ihovoga** *adj. njihov*. N'ihof sin j'ė tó napravil. V n'ihovi h'iži smo b'ili.

n'iva, **n'ivę**, **n'if** *f. isto što polę, z'ęmła 3*. Na n'ivi j'ė.

n'okalica, **n'okalic** *f. nos, njuška*; *usp. g'ubica. B'uš d'obil po n'okalici*.

n'uh, **n'uha** *m. osjećaj mirisa*. 'Ima d'ob'ěr n'uh.

n'upalica, **n'upalic** *f. pej. lice čovjeka, posebno usta i nos*; *usp. fr'ńokl. R'azbil b'um ti n'upalicu!*

n'upati, **n'upam** *impf. žarg. jesti*; *usp. j'ė-sti*. 'Imaš k'ęj za n'upati?

n'upāža, **n'upāžę** *f. žarg. hrana, jelo*; *usp. j'ėlo*. K'ám p'ėmo na n'upāžu, k r'ėbi ili k m'ėni?

n'ušiti, **n'ušim** *impf*; *usp. nan'ušiti, pon'ušiti, šn'ofati i šń'ofati 1. osjećati njuhom*. N'ušiš k'ak smrdi? 2. *slutiti, naslućivati*. N'ušim da n'ėkej b'ũ.

n'uška, **n'uških** *f. njuška, gubica*; *usp. g'ubica*. 'Imaš n'ušku k'ak K'ulčarof p'ės.

osebnega zaimka za 3. osebo v vseh spolih (*ńim, ńimi ...*) naj bi se pisal kot z in bral kot ž (gl. geslo s predlogom z¹, ki da ima fonetično različico ž, in geslo s predlogom ž, ki da je – ravno obratno – fonološka različica predloga z: »z ńim (žńim)« – gesla ž v tem slovarju potemtakem sploh ne bi smelo biti ali pa bi namesto njega lahko bila zapisana kvečjemu kazalka); ta način je težaven za branje in očitno prenaporen tudi za zapisovanje, saj se v slovarju sicer piše ž *ńimi* (npr. v geslu *on¹*), kar bi moralo biti izpeljano dosledno. Škoda, ker ta učeni jezikoslovni ekskurz otežuje rabo in relativizira zanesljivost zapisanega, hkrati pa zmede tudi morebitne nove zapisovalce sorodnih govorov.

Poleg občnih besed je v slovarju sorazmerno veliko imen, in sicer krajevnih in osebnih z izpeljankami vred, kot gesla pa (redko) najdemo tudi besedotvorne neprve sestavine, npr. *-hoze* 'hlače' (v besedah *lederhoze, pumphoze, rejthoze*) ali *-gut* 'koli' (npr. v besedah *kakovgut, kevgut, kogut, kulkogut*). Tako bi, vsaj če sodim po besedah *gvintmeser* in *hakmeser*, lahko imeli v slovarju npr. tudi geslo *-meser*, ki pa ga ni.

Velika odlika obravnavanega slovarja so podatki, ki v posameznem geslu predstavljajo sopomenski oz. dvojnični niz ali pa nanj napotujejo, kar je v narečnih slovarjih redko, najbrž zato, ker je malo slovarskih del, ki bi težila k popolnosti, le v takih pa se da izpeljati sopomenske oz. dvojnične predstavitve. Ker je varaždinski slovar izšel v eni sami knjigi, so pri posameznem pomenu za okrajšavo *usp.* 'primerjaj' pri posameznih sopomenkah oz. dvojnicah lahko navedene tudi številke pomenov, kar je res pohvalno: v geslu *protiviti se* sta kot sopomenki navedena glagola *buniti se* (v pomenu 1) in *suprotiviti se*, v geslu *Ruda* 'Rudolf' pa manjšalnica *Rudi*. Razlage so pod iztočnicami, ki se pojavljajo zapisane v sopomenskih ali dvojničnih nizih, lahkotno poenostavljene: gesli *roleta* in *roletn* sta »isto što roletl«.

Sicer elegantno sestavljeni slovar vsebuje ponazarjalne primere, ki so včasih nekoliko prisiljeni: večinoma je pripisan ravno po en primer pri vsakem pomenu besede. Vendar pa se včasih pri čem ne da povedati nič bistvenega, npr. v geslu *kamgarn* (»Varteksof kamgarn za ancuge«), kjer bi ponazarjalni primer lahko odpadel, ali pa je povedano premalo, npr. v geslih *kamilica* (»Kamilice sami beremo i sušimo«) ali *gamilica* 'kamilica' (»Čaj od gamilic mi dobro dene za želodec«) ali pa v geslih z nepolnopomenskimi besedami, kar je pomanjkljivost večine slovarjev. V varaždinskem slovarju so primeri pri posameznih pomenih zapisani v obliki povedi, medtem ko so frazemi in siceršnje besedne zveze zapisani v narečni slovarski obliki in potem razloženi: »zvezda mu se gasi *prolazi mu slava*; gašeno vapno *vapno pripremljeno za pravljenje žbuke*.« Sestavljalac slovarja je ob odlomkih iz besedil drugih (npr. otroška izštevanka v geslu *rok*: »Poš, moš, kaži roge van da ti hižu ne prodam, stari babi za duhan«) marsikdaj prispeval svoje izjave, kakršna je – tudi za prikaz slovaropiščevega garaštva zanimiva – v geslu *navršiti*: »Pedeset devetu sem navršil da sem ovoga rečnika počel vnašati v kompjuter, a ve sem vre šezdeset i tri i još nesem gotof.« Slovaropisec sme besedila za ponazorila v geslih seveda tudi zgoščevati in prirejati, saj vemo, da neposredno iz besedil vzeti primeri sobesedilno marsikdaj niso ustrezni. Kak podatek ali okoliščino zdaj brez škode pogrešamo, npr. v geslu *garancija*: »Novi je pa je još pod garancijom.« Upoštevati moramo, da je Tomislav Lipljin tudi poustvarjalec v kajkavskem narečju (v ponazarjalnih zgledih

se najdejo izsečki iz njegovih prevodov in priredb) in gotovo je pri pisanju slovarja vanj vnesel marsikatero svoje ali njemu ljubo besedilo, čeprav to s strogega slovaropisnega stališča lahko pri kom porodi pomisleke. (Tako je pridevnik *žoti* 'rumen' ponazorjen z v tem geslu nepričakovanim vicem: »Dojde Mežimurka v čakovečki seksišop i veli: – Dejte mi ovoga žotoga, ovoga plavoga i ovoga črlenoga vibratora! – A trgovec veli: – Žotoga i plavoga vam morem prodati, a črlenoga ne jer je to protupožarni aparat!« Le malenkost drugačen je ponazarjalni primer v geslu *vibrator*. Iz tega se vidi, da je avtor slovarja tudi *vicmaher*, kar mu je gotovo pomagalo vztrajati do dokončanja slovarja.)

Slovar je urejen zelo skrbno, tako da je v njem malo napak. V ponazarjalnih zgledih (v geslu *fukati*) sem našel en sam pomembnejši primer, ki bi moral biti uvrščen v slovar, in sicer je to beseda *aa*, ki očitno izraža zanikanje. – Oblike pregibnih besed so včasih predstavljene zelo shematično, tako kot npr. besedi *kinin* in *gastritis*, ki imata zapisano tudi vsaka svojo obliko v rodilniku množine, čeprav je v normalnem jeziku zlepa ne slišimo. – Mogoče bi bilo dobro v dve gesli ločiti z veliko in z malo pisane enakopisnice, ki so zdaj predstavljene v istih geslih, npr. *Amerikankalamerikanka*, iztočnica *fišter* 'pek', ki ima pripisano še obliko *Fišter*, ta pa je, kot izvemo iz pomenskega razdelka, priimek, ter »Gašpar i gašpar«, kar je zdaj ena sama iztočnica za osebno ime in za vrsto peči, medtem ko sta *Francus* in *francus* ustrezno dve gesli. (Še zanimiv prispevek k našemu pravopisnemu nihanju glede male in velike začetnice: v geslu *Rus* najdemo ponazarjalni primer »Ima jih kej Rusof«, čeprav je v slovarju takoj za tem tudi geslo *rus* s pomenom »smeđi žohar, vrsta kućne gamadi«.)

Pri sicer pregledni grafični ureditvi slovarja še najbolj motita previsoko postavljena tilda in cirkumfleks za dolgi rastoči in padajoči naglas nad črko *i*, ki bi morala piko nadomeščati, sta pa zapisana visoko nad njo. – Nejezikoslovcu bi koristil podatek, kje v abecedi stojita črki *ž* in *ń*.

Veliko število (tudi lastnoimenskih) iztočnic (okoli 33.000) z opaznim deležem najsodobnejšega besedja ter dobra usklajenost podatkov v geslih in med njimi uvršča Lipljinov slovar med največje dosežke hrvaškega narečnega slovaropisja. Za slovensko dialektologijo in narečno slovaropisje je zelo zanimiv in koristen, saj daje vpogled v besedje na sosednjem področju, kjer se govori slovenskemu najsorodnejši jezik v različici, ki je slovenskemu jeziku najbližje.

Navedenke

- Hraste – Šimunović 1979 = Mate Hraste – Petar Šimunović, *Čakavisch-deutsches Lexikon* I, sod. in ur. Reinhold Olesch, Köln – Wien, Böhlau Verlag, 1979.
- Jurišić 1966 = Blaž Jurišić, *Rječnik govora otoka Vrgade uspoređen s nekim čakavskim i zapadnoštokavskim govorima* 1: *Uvod*, Zagreb, JAZU, 1966 (Biblioteka Hrvatskog dijalektološkog zbornika 1/I).
- Jurišić 1973 = Blaž Jurišić, *Rječnik govora otoka Vrgade uspoređen s nekim čakavskim i zapadnoštokavskim govorima* 2: *Rječnik*, Zagreb, JAZU, 1973 (Biblioteka Hrvatskog dijalektološkog zbornika 1/II).

Peter Weiss: Tomislav Lipljin, Rječnik varaždinskoga kajkavskog govora (Varaždin 2002)

Roki 1997 = Andro Roki, *Libar viškiga jazika*, ur. Tomislav Roki, Toronto, Libar Publishing, 1997.

Večenaj – Lončarić 1997 = Ivan Večenaj – Mijo Lončarić, *Rječnik govora Gole: Spodnjopodravska kajkavština*, Zagreb, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovje, 1997.

Weiss 2003 = Peter Weiss, Uvod v (slovenski) narečni slovar, *Jezikoslovni zapiski, Glasilo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU* 9, št. 1, str. 49–61.